

FERNANDO DE SAGÒBIA

Pintor barrocc, pare i avi de mont-rasencs

Montserrat Pujol Salabert

La genealogia s'està convertint en una moda, en una mena d'afició que es va estenent gràcies a la digitalització i la publicació dels arxius i, sobretot, si els ancestres que hom cerca són de la Diòcesi de Girona, ben microfilmada a la xarxa. Es comença estirant el fil a partir dels besavis nascuts abans del segle XX, confirmant esglaió a esglaió, i es van succeint els segles i les generacions sense un adonar-se'n, mentre es van esbossant detalls socials, geogràfics i històrics.

Podem entreveure la història petita del dia a dia que se'ns mostra a dosis puntuals de bateigs, casaments, testaments, òbits, contractes i processos i que, passant el full del llibre tacat i sovint malmenat, resta adormida en arxius parroquials i notariais, censos, fogatges, documents d'embarcaments, com aliena al fet que es va entrelligant amb els grans esdeveniments de la història que s'escriu als tractats i n'és còmplice i ànima per anar bastint tot allò que som avui. En el meu cas, enfilant-me per les branques de l'arbre genealògic familiar, vaig trobar un personatge que els mont-rasencs no només desconeixiem sinó que ni tan sols sospitàvem que alguns hi podem vincular la nostra existència. Una àvia vuitena, Maria de Sàgobia, nascuda a Taradell, filla del pintor Fernando de Sagòbia i de Magdalena Tàpies, i casada a Mont-ras el 1733 amb Miquel Vidal Riera, em va dur a esbrinar la figura d'un pintor barrocc. El "de Sagòbia" i el "pintor" desentonaven amb els pagesos, masovers, menestrals, teixidors de lli, cistellers, mariners, tapers i el llarg etcètera d'oficis i de cognoms més comuns a les nostres comarques, i fins i tot s'apartava dels altres més destacats, com donzells, cavallers o ciutadans honrats de Barcelona que ja m'havien portat prou feina a cercar quin paper tenien a la societat de la seva època. Un pintor del 1700 a Mont-ras amb un cognom que semblava que venia de Castella? Qui era? Com havia arribat fins al Baix Empordà?

Un misteri del que no vaig trobar més pistes fins que Francesc Miralpeix Vilamala, professor del Departament d'Història i Història de l'Art de la Universitat de Girona, va publicar els "Episodis de Pintura Barroca al Bisbat de Girona durant el primer terç del segle XVIII. Joan Casanoves II, Joan Pau Casanoves Feixes i Fernando de Segovia" als Annals de l'Institut d'Estudis Gironins. (vol. L, 2009, pp. 253-303). Miralpeix és qui ha posat en relació totes les dades existents per separat i ens ha mostrat el conjunt dels Sagòbia com una nissaga interessant en el panorama de la història de l'art català del s. XVIII. A partir d'ell vaig

poder consultar algunes fonts i seguir descabdellant alguns detalls més del meu avantpassat i la seva família. Una estirp d'artistes que es va ampliant i perdent al llarg del territori donat que es desplaçava seguint els itineraris que marcaven els encàrrecs i contractes del pintor. Seguir les seves petges esdevé un repte enrevessat i apassionant, fet d'entrebanes i de sorpreses.

Tal com desvetlla Miralpeix, el "Nobiliario Catalán" que va aplegar l'escultor i arquitecte Pere Costa, aproximadament el 1750, i ara custodiat a la Biblioteca de Catalunya, aporta la informació més antiga. Al costat de l'escut d'aquests Sagòbia, Costa ubica a Used la procedència aragonesa de la família, establerta aleshores a Olot i Cervera. He localitzat dues poblacions aragoneses amb aquesta denominació: l'Used o Uset de Sabiñánigo, a Osca, i l'Used de la comarca del camp de Daroca, a Saragossa, sense avui poder concretar quina de les dues poblacions va ser el bressol del pintor. És també per aquest manuscrit que sabem que don Fernando va estar a la batalla d'Almansa, en un dels esquadrans de cavalleria de Carles d'Àustria, entre els grans cavallers de Castella, Aragó i València que abraçaven aquesta causa. Aquest privilegi de cavaller l'hauria rebut el seu avi don Diego de Sagòbia de mans de Felip III, en un Real Privilegi datat a Madrid l'11 de març de 1618.

Maria, la filla casada a Mont-ras, devia néixer entre 1710 i 1712, en uns anys de presència dels Sagòbia a Osona i, qui sap?, si amb un Fernando jove, atrafegat en els afers del bàndol català de la Guerra de Successió i potser formant-se com a pintor.

No hi ha altres notícies contrastades fins al 1726. Fernando de Sagòbia i Joan Tàpies, el seu cunyat, germà de Magdalena, duen a terme l'obra pictòrica de l'ermita de Santa Caterina de Torroella de Montgrí, restaurada el 2002 per un equip del Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya. Es conserven comptes i factures del segle XVIII amb els pagaments registrats per les feines, els materials i les vitualles. La primera d'aquestes factures correspon al 22

Santa Caterina de Torroella de Montgrí. Pintures que decoren el presbiteri: escena central de la Coronació de la Verge Maria amb la Trinitat sota la volta celestial. Part del retaule, obra de Joan Torres, el 1702, i un dels dos quadres de Joan Pau Casanoves, de 1723, que representa una escena de la vida de Santa Caterina d'Alexandria.

de febrer de 1726 i fa referència a la compra de pintura a la botiga de Jacint Anglada, un manresà establert a Figueres i casat amb la vídua del l'adroguer Miquel Maselis.

Ja ens podem anar imaginant el desplaçament de la família de Sagòbia i Tàpies des de l'Alt Empordà fins a Mont-ras: carros amb baguls de roba de casa i de vestir, parament de la llar, estris i materials dels pintors, i una bona colla de fills. Podria ser que aleshores es desplaçessin amb una prole de com a mínim cinc: Joan, ja pintor i daurador amb el pare i per compte propi, Maria, potser amb 16 anys, probablement els nens Marianna i Maties –que també seguiria l'ofici del pare- i un nadó, Elisabet.

El temps que van habitar a Mont-ras el podem datar, amb prou seguretat, de 1726 a 1734. Vuit anys en els quals hi va haver contractes d'obres, pagaments, anotacions notariales, bateigs de dos fills més de Fernando i Magdalena i el casament d'una filla, Maria. La família es va instal·lar a Mont-ras i no a Torroella de Montgrí, més a prop de Santa Caterina, perquè tenien encomanades altres tasques artístiques a la parroquial de Palafrugell i a Sant Sebastià de la Guarda.

Francesc Miralpeix defensa una hipòtesi d'autoria del retaule pintat a l'absis de Sant Pere de Navata, també restaurat pel CRBMC, que recau en els nostres tres pintors: Fernando i Joan de Sagòbia i Joan Tàpies. Aquesta pista, que ens situaria a 1725, i la compra de materials feta a Jacint Anglada el febrer de 1726 a Figueres, em fan pensar

que podien residir aleshores en aquesta vila o a Castelló d'Empúries, on sí que hi ha constància que hi van viure després de Mont-ras, a partir de 1734 i com a mínim fins al 1736, des d'on els cònjuges i el fill Joan es desplaçaven als bateigs dels nounats de Miquel Vidal i Maria de Sagòbia, tal com queda registrat a les anotacions baptismals de la parròquia de Mont-ras.

L'execució de l'obra pictòrica de Santa Caterina va començar el 8 de març de 1726 i es va acabar aquell mateix estiu, el 7 d'agost. En el llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí de 1997 Josep Vert i Planas fa una acurada cronologia de les obres de l'ermita i en destaca els aspectes arquitectònics i artístics, que recull i amplia en l'anàlisi d'estil l'article ja comentat de Francesc Miralpeix Vilamala. Vert recull les anotacions registrades en els comptes del claviari de Santa Caterina, dades que ens permeten conèixer més detalls dels mestres pintors de Sagòbia i Tàpies, com ara el que van cobrar per la feina, en lliures barceloneses i sous, el cost de les pintures, i el del menjar i de la cuinera, Maria Marsella. Així podem saber que la seva dieta va consistir en bacallà, arròs, cansalada, carn, peix, oli, sal, espècies, vi i pans, i també es va gastar en neu i altres conceptes no especificats.

Pel "Llibre dels obrers del ciri dels Sants Màrtirs, 1701-1879" de Palafrugell, tal com es publica a "L'Art Religiós a Palafrugell" d'Aurora Pérez Santamaria, publicat a la col·lecció Quaderns de Palafrugell de l'Ajuntament de Pa-

Després de la restauració que ha retornat el color a les parets i els sostres ennegrits i deteriorats, el que més impacta a Santa Caterina de Torroella de Montgrí és la vistositat del conjunt, l'ompliment decoratiu de tot el cos central. En aquesta fotografia es poden apreciar els arcs del sostre la nau central, decorats amb quatre santes - Santa Eulàlia de Barcelona, Santa Elena, Santa Madrona i Santa Llúcia - amb un fons dellaçades i poms de flors. Als trams laterals veiem els plafons amb Sant Magí i Sant Segimon, sobre el fons vegetal que ocupa les nervadures del sostre, els intradossos dels arcs i el cor. El botó central és la representació de Santa Caterina amb els seus atributs.

lafugell i la Diputació de Girona, es coneix que després de Santa Caterina de Torroella de Montgrí Fernando va cobrar per pintar o daurar -no queda clar- "lo retaule i lo palit" de dita Confraria, mentre que Joan de Sagòbia ens consta com a pintor i daurador del retaule de sant Josep de l'ermita de Sant Sebastià de la Guarda.

Fins que deixen el domicili de Mont-ras podem pensar que segueixen complint encàrrecs d'obres per la zona. A part del canvi de població cap a Castelló d'Empúries que es reflecteix en les anotacions dels bateigs dels néts de Mont-ras, sabem que Fernando actua de testimoni el 27 de febrer de 1733 en la venda d'un censal per part del daurador de La Bisbal Salvador Romaguera. No sabem si es tracta del pare, daurador, fill d'un blanquer de Granollers del Vallès, o bé del fill, també daurador, Salvador Romaguera Prats, establert a La Bisbal i a partir de 1741 a Castelló d'Empúries.

Seguint les traces de la família de Sagòbia arribem fins a Olot, on Magdalena s'hi deu establir per fer d'àvia i padrina dels seus néts per part dels fills Joan i Elisabet. Fernando segueix desplaçant-se per pintar i mor a Cervera, a la comarca de la Segarra, el 1741, segons dades de Josep Llobet i Portella, on pinta el seu darrer encàrrec, que encara es conserva al Museu Comarcal d'aquesta ciutat: un retaule de sant Joan Baptista i sant Eloi procedent de la Comanda de Sant Joan de Cervera, compartit amb el seu fill Maties. Segons els meus comptes no podia tenir menys de 53 anys.

Segons Miralpeix, aquest retaule és clau per a la identificació del seu estil, d'altra banda en perfecta sintonia amb les obres conservades a Santa Caterina i Navata.

Fem un apart per al germà de Magdalena Tàpies. No he trobat dades de cap família de Joan Tàpies en el trajecte familiar per terres catalanes, i d'ell no en sabem res més després de Santa Caterina. Tampoc en coneixem els orígens. Alguns autors l'identifiquen com a figuerenc per les informacions de 1726, però donada la trajectòria de moviments geogràfics de la família m'atreveixo a afirmar que a l'Alt Empordà només hi van estar de passada els primers anys de la tercera dècada del segle i després de l'estada a Mont-ras.

Arxius i obres perduts per guerres, incendis i saqueigs i per descura, callen per sempre petges de Fernando i els "de Sagòbia" que ja no coneixerem. Hi ha, també, noves hipòtesis d'autoria que no em toca a mi de desvetllar, sinó als experts que les poden analitzar i argumentar.

La nissaga artística va seguir en el territori de les diòcesis i manifestacions artístiques catalanes, emparentada amb famílies que formen part del mateix cercle d'oficis: pintors, dauradors, fusters, escultors. Gràcies a la reconstrucció historiogràfica de Miralpeix, s'ha pogut relacionar tot un seguit de referències inconnexes de la darrera bibliografia relacionades ara amb el seu fill Joan de Sagòbia, que signa el 1736 el monument de Setmana Santa per a la catedral

de la Seu d'Urgell segons Joan Bassegoda Nonell- tot i no relacionar-lo mai amb la nissaga-, i catorze anys més tard, el 1749, Xavier Solà Colomer indica a la seva tesi de 2005 que pinta i daura l'urna de cristall del monument de Sant Feliu de Pallerols. El 1753 fa i pinta el cap d'un gegant a Olot i el 1755 hi pinta l'urna de santa Sabina, informacions que ens arriben per Josep Maria de Solà-Morales i Miquel Puig i Reixach. Recentment, Miralpeix ha identificat com a obra seva la pintura central del retaule de sant Roc del Sornàs (parròquia d'Ordino) juntament amb Joan Bosch i Joaquim Garriga, Catàleg dels retaules del Renaixement i del Barroc andorrans, manuscrit inèdit i, segurament, l'antiga perspectiva de la capella del Carme de Girona (amb Xavier Solà, *L'art Barroc a Girona, Quadrens de la Diputació de Girona*, 2011, p.63). Joan de Sagòbia es va casar a Olot el 3 d'agost de 1738 amb Isabel Serra Meranges, filla de Josep Serra, daurador de Vic, i néta de Sebastià Meranges, argenter d'Olot. Aquest matrimoni, que sembla que s'estableix a la vila garrotxina, va tenir catorze fills entre 1739 i 1756.

Les notícies sobre Maties, l'altre fill pintor, l'ubiquen sempre a Cervera i la comarca de La Segarra en l'edat adulta. La seva obra coneguda es vincula a l'art religiós i a l'art civil i s'allarga fins cap als anys vuitanta del segle XVIII. El 1797 es coneix un Macià Segòvia, que també decora un altar a la capella de Santa Anna, seu dels confreres assaonadors i blanquers de Cervera. Podria ser un fill de Maties.

Marianna de Sagòbia Tàpies es casa a la comarca del Bages, amb el daurador Joan Sabaté, d'Aguilar de Segarra. A Olot també es casa la filla Elisabet de Sagòbia Tàpies, amb l'escultor Pere Antoni Espinet Coma el febrer de 1746, amb qui va tenir onze fills. La història familiar de l'escultor i de la família Espinet-Sagòbia es pot refer lacònicament a partir dels arxius i del document "Morir a Cadaqués fent retaules", de Montserrat Moli Frigola, però és interessantíssima l'aportació recent que n'ha fet l'historiador Gabriel Martín a l'article "Els barons de Bellpuig i la revifalla de Palamós al segle XVI: La capella del sant Crist (1766-1770)", a *Quaderns del Pregoner d'Urgell*, 21.

Pere Antoni Espinet neix a Pardines el 1713, fill de moners de Vilallonga, instal·la el seu taller a Olot, viu amb família temporalment a Torroella de Montgrí el 1769 i m sobtadament a Cadaqués el 1774, mentre daura una san de flors del retaule. Tres fills dels Espinet Sagòbia, Jo -escultor-, Ignasi -fuster- i Esteve es casen a Palamós, obren un taller i duen a terme destacades obres religioses també per a la diòcesi.

Dels dos fills de Fernando nascuts a Mont-ras, Pere -el 1727- i Jeroni -el 1729-, no en trobo més dades. sobreviuen, segueixen la família cap a Castelló d'Empúri i els perdem pels camins de l'itinerari artístic del pa Només la filla Maria es queda a Mont-ras, i no segueix

tradició familiar de casar-se amb artistes sinó que ho fa amb un pagès, Miquel, fill de Jeroni Vidal del Pou, de Can Vidal, un patriarca d'extens patrimoni i certa posició, i de la seva segona muller. Ja no serà a temps per enyorar la seva família ni conèixer els nebots Espinet que habitaran a Palamós al cap d'unes dècades, perquè mor després del seu setè part el 1742, amb uns 32 anys. De tots aquests fills només la sobreviu Maria Àngela, que es casa el 1766 amb Pere Bosch Català, fill de palafrugellencs i nascut a Santa Cristina d'Aro. D'aquesta parella només en sobreviu un fill, Miquel Bosch Vidal, hereu en el testament del seu avi matern, i que permet seguir la descendència del pintor amb Francesca Pasqual Aimerich de Fitor, casats el 1795. De la nova generació de mont-rasencs, Silvestre Bosch Pasqual es casa el 1846 amb Maria Antònia Domènech Niell, també de Mont-ras. El fill d'aquests, Sebastià, ho fa el 1877 amb Joaquima Batllia Serra de Llofriu, i dels nou fills d'aquesta parella en som descendents algunes famílies de Mont-ras.

De tot el que va fer i desfer aquest "avi Fernando", inclosa l'obra pictòrica que he pogut veure directament o en imatges, la seva participació en esdeveniments històrics, els viatges pel territori, l'olor i les taques de pintures, la foscor de les esglésies, els tractes i contractes amb persones rellevants, les hipòtesis i les evidències, em quedo amb els aspectes humans que honoro especialment i sense els quals ara no podria firmar aquest article que pretén ser una sintètica biografia del pintor que el vincula amb ple dret al nostre poble i que comencem a sentir com a avi: la figura de Magdalena com a parella i sostenidora d'una família que ha de canviar sovint de sostre, de veïns, d'amics i de confiances, la concepció de la filla Maria i la tria de Mont-ras per un període de pausa en aquest trajecte vital, estada que els emparenta amb un dels nois de Can Vidal. En el cabdal del riu de vida que aquests van originar hi nedem els de Can Bosch, Cal Duch, Can Mases, els Grañén, els Bassolí, els Vidal Puig, i altres branques de Palafrugell, Palamós, Pals, Calonge, L'Escala, Barcelona, Savallà del Comtat i Suïssa.

EL LLENGUATGE DE L'ARTESÀ

Francesc Miralpeix Vilamala

Els Segòvia –o Sagòbia, segons si es prefereix citar-los en el català de l'època- foren una nissaga de pintors-dauradors molt actius a la Catalunya del set-cents. A l'hora de valorar la seva obra conservada no hem de caure en la temptació de mirar-nos-la amb criteris massa estrictes, ni tan sols pretendre jutjar-la massa severament. Si ho féssim així, ens equivocaríem: l'art dels Segòvia no admet acaraments amb les composicions dels grans pintors del barroc català, com ara Pau Priu, Joan Gallart o Antoni Viladomat. Ben al contrari, la seva fou una proposta modesta, de taller. Una estètica estrictament artesanal, doncs, que trobà un mercat en petites i mitjanes confraries que disposaven de pocs diners. Amb un exemple en farem prou: a Navata, les perspectives pintades, de maneres adotzenades, sense massa miraments en l'elaboració de les traces dels dissenys arquitectònics o en l'anatomia de les figures, però enormement efectistes, es realitzaren després que el bisbe Taberner dictés la *Instrucció pastoral per lo bon govern de las parroquias del Bisbat de Gerona de 1725*, des d'on animava a l'adecentament de les esglésies, encara que fos a baix cost. L'oferta dels Segòvia hi deuria maridar d'una manera ben natural: la seva pintura era, abans que res, decorativa i a l'engròs, tal com podem copsar a les esplèndides filigranes de les voltes de creuera de Santa Caterina. Ràpids, eficaços i barats: ni més ni menys. No estarà de més recordar les precisions estilístiques de l'estudi dels *Annals* perquè em sembla que resumeixen bé el llenguatge essencial del seu estil: "[...] la rapidesa amb què completaren els metres quadrats de pintura jugà en contra de l'assoliment d'uns estàndards de qualitat més exigents. La decoració vegetal no tenia cap més secret que anar repetint unes mateixes plantilles, però les representacions de les figures dels sants i santes demanaven major dedicació. Els pintors resolgueren aquest darrer aspecte amb diligència: la majoria de retrats hagiogràfics semblen inspirats en xilografies populars, com ara goigs, i segueixen un mateix patró estilístic: una línia gruixuda de color negre ressegueix perfila cada part del cos i de la vestimenta i el color s'hi estí homogeniament entremig, sense degradats ni matisos de llum i ombres. Alhora, les figures no tenen pràcticament volum ni moviment, aquest darrer reduït a gesticulacions puntuals: les mans i del cap. Aquest esquematisme s'accentua encara més en les pintures del presbiteri: allí les figures s'acumulen i individualització fisiognòmica desapareix. Només les barbes i les cabelleres dels sants mitiguen lleugerament la clonació facial del grup de sants. Amb tot, la modèstia del conjunt no ha comportat una lectura pejorativa del treball de Fernando de Segòvia i del seu ajudant. La incapacitat de seguir mínimament

Un dels trams de volta de la nau central de Santa Caterina de Torroella de Montgrí, ocupat per Sant Magí, dos àngels i decoració vegetal.

principis de la representació natural no deuria importar massa als feligresos. N'hi havia prou que les escenes fossin decentes i que [...] moga a devoció a tots els que acuden a ella, y que al contrari no exciten a risa o indevoció [...]. A favor del treball de l'artista hi jugava la síntesi esquemàtica dels retrats hagiogràfics, que en facilitava una ràpida identificació—quan se suposava que hi hauria dificultats s'optava per identificar-los, com sant Magí o sant Segimon—i, per damunt de tot, la colorística decoració de la capella, que dotava al conjunt d'un to arreglat i luxós. La tècnica i els suports diferents, a banda de la naturalesa de l'encàrrec, dificulten la confrontació del conjunt torroellenc amb el cerverí. Així i tot, la pintura de Cervera presenta pautes estilístiques que no disten massa de les pintures de l'ermita de Santa Caterina, com ara el cànon estilitzat de les figures, la frontalitat i la manca de volum dels sants, la insistència en fer visible el dibuix subjacent, la manca de naturalitat en el caient dels plecs dels vestits, etc.”